

Prispevek Antona Mahniča k ohranitvi glagoljaštva v Hrvaškem primorju, Istri in Kvarnerju

*The Contribution of Anton Mahnič to the Preservation of Glagolitism
in Croatian Littoral, Istria and Kvarner*

Izvleček

Ključne besede:

Anton Mahnič, hrvaško
glagoljaštvo, glagolica,
Staroslovanska akademija,
Kurykta

Ko se je na hrvaški obali odvijal boj za ohranitev v več sto letih razvitega in utrjenega glagolskega bogoslužja, utemeljenega na hrvaški različici cerkvenoslovanskega jezika in pisavi glagolici, je bil v središče spora med Hrvati na eni in Italijani ter avstrijsko državo na drugi strani, za škofa v Krku imenovan slovenski rojak, dr. Anton Mahnič. Čeprav je bil znan po stališčih zoper pretirano izražanje nacionalnosti in obrambi liturgične latinščine, je preučil zgodovinska dejstva in z občutkom za pravičnost krške duhovnike podprl pri ohranjanju lastne bogoslužne tradicije tam, kjer se je skozi stoletja utrdila. Sklical je škofijsko sinodo, na kateri so bili v zagovor glagoljaštva sprejeti ustrezni dokumenti, posredoval pri rimskem vodstvu, da je dokumente potrdilo, ter za tiskanje glagolskih bogoslužnih knjig in preučevanje glagoljaške dediščine ustanovil Staroslovansko akademijo in njeno delo okrepil s tiskarno Kurykto.

Abstract

Keywords:

Anton Mahnič, Croatian
Glagolitism, Glagolitic
alphabet, Old Church Slavonic
Academy, Kurykta

At the time of the battle to preserve the Glagolitic church service, developed and established over several hundred years, which was founded on the Croatian version of the Church Slavonic language and the Glagolitic alphabet, a Slovenian was named as the Krk Bishop, in the middle of the dispute between Croatia on the one side, and Italy and Austria on the other, called Dr. Anton Mahnič. Although he was known for his views against excessive expression of nationality and defence of Ecclesiastical Latin, he studied the historical facts and supported, with a sense of justice, the Krk priests in the preservation of their own church tradition in the place where it had previously been established throughout centuries. He summoned a synod of bishops where proper documents were adopted for the defence of Glagolitism, intervened with Roman leaders who authorized the documents, and founded the Old Church Slavonic Academy for the study of the Glagolitic heritage and the Kurykta Printing House for the printing of the Glagolitic church books.

Uvod

Štirinajstega decembra letos bo minilo sto let od smrti plodovitega pisca, kulturnega delavca, intelektualca in škofa s preloma iz 19. v 20. stoletje, dr. Antona Mahniča iz Kobdilja. Večina javnosti se ga iz šolskih klopi spomni kot nazorsko ozko usmerjenega časnikarja in literarnega kritika, pregled njegovega dela pa odstira še mnoga področja delovanja in drugo, še vedno odločno in načelno, a pravično in za dobro ljudstva zavzeto plat osebnosti. Ko je prevzel službo krškega škofa, se je nasprotno od pričakovanih zavzel za ohranitev glagolske tradicije v škofiji in hrvaškemu ljudstvu v Istri, Primorju in Kvarnerju pomagal obdržati skozi več stoletij izoblikovan hrvaški bogoslužni jezik in njemu lastno pisavo, hrvaško različico glagolice.

Prispevek predstavlja vlogo Antona Mahniča v ključnem obdobju za dokončno legitimacijo glagolskega bogoslužja na hrvaški obali. Članek je objavljen pred 100-letnico škofove smrti in želi razširiti njegovo podobo z ozko usmerjenega slovenskega publicista (urednika *Folia Periodicuma*, *Soče* in *Rimskega katolika*) in literarnega kritika (Gregorčiča, Prešerna in Stritarja) na vitalnega kulturnega delavca, ki je segel tudi izven svoje domovine.

Škof Anton Mahnič ni bil le slovenski publicist in literarni kritik, temveč tudi kulturni delavec in intelektualc z vplivom izven svoje domovine, ki je imel pomembno vlogo za legitimacijo glagolskega bogoslužja na hrvaški obali.

Opredelitev glagoljaštva

Vzdolž hrvaške obale sta se zaradi posebnih kulturnih, zgodovinskih in političnih pogojev v primerjavi s slovanskimi območji drugod v Evropi glagolica in staroslovanski jezik ohranila nenavadno dolgo, vse do konca 19. stoletja. Glagoljaštvo zato ni le jezikovni pojav, temveč tudi kulturno in politično pogojen fenomen. Najširše ga je opredelil hrvaški jezikoslovec Josip Hamm, in sicer kot »gibanje, poimenovano po glagolici, posebni slovanski pisavi, ki je imelo veliko vlogo v bojih, ki so jih nekateri slovanski narodi v srednjem veku vodili proti tujemu duhovništvu in tuji nadvladi« (Bratulić 2005: 54). Tesno je povezano z glagoljaši – duhovniki, ki so bogoslužje obhajali v staroslovanskem jeziku, zapisanim z glagolico. Bili so pomembne javne osebe, skozi stoletja se je njihovo število skoncentriralo na nekaj pomembnejših področjih – v Istri v Roču, Draguću, Bermu in Žminju, na Krku pa v Omišlju, Vrbniku in Dobrinju. Tu se je oblikovala prava teokracija, še posebej v Vrbniku in dalmatinski Poljici. Živeli so od cerkvene nadarbine ali od službe bratovščinam. Čeprav so pri bogoslužju brali iz glagolskih knjig, so v zasebnem življenju pogosto uporabljali zahodno cirilico. Poleg cerkvenih služb so skrbeli za pisanje pravnih listin, naprimer zakonikov, statutov, oporoke, zasebne lastninske dokumente ipd., zato bolj izobraženi duhovniki niso poznali le glagolske in cirilske pisave, temveč tudi latinično ter latinski in italijanski jezik. Glagoljaštvo je torej zbirni pojem, ki zajema »/v/ se njihovo /glagoljašev/ delo, bogoslužje, liturgična in paraliturgična opravila, pisanje dokumentov, oporok in služenje Božjemu narodu /.../« (Bratulić 2005: 55–56).

Kljub vsem pridruženim pogojem je pojav izhodiščno utemeljen na posebni obliki pisave in njej pripadajočemu jeziku. Glagolska abeceda je sestavljena iz 38 znakov. Za potrebe pokristjanjevanja Slovanov na Velikomoravskem jo je posebej za slovanski jezik okrog leta 863 razvil Konstantin (sv. Ciril) s pomočjo brata Metoda. Izvor črkopisa še ni povsem pojasnjen, pojavljata pa se dva vidika razlage, eksogeni in endogeni. Prvi preučuje zunanje zglede in ugotavlja, da se je glagolica naslonila na grafeme drugih, takrat že uveljavljenih pisav, kot so hazarska, siriska, koptska, samaritanska, armenska, gruzinska idr. Po teoriji Isaaca Taylorja in Vatroslava Jagića naj bi bila osnovna podlaga za prvo slovansko pisavo grška minuskula, iz katere sta brata Konstantin in Metod povzela stilizacijo 24 črk. Za preostalih 14 črk sta morala avtorja najti zglede v ostalih orientalskih pisavah. Endogeni vidik ugotavlja notranje zakonitosti glagolice, to je njeno izvirno zasnovo in obliko. Georg

Černohvostov v glagoliških grafemih vidi krščanska znamenja: podoba križa – simbol krščanstva, kroga – Božja večnost, neskončnost, popolnost in trikotnika – Sveta Trojica, Jončev pa črke izpeljuje iz kroga, razdeljenega na osem enakih delov. Vsaka črka zaseda samo določen prostor v osnovnem liku (Babič 2019: 251–252).

Na hrvaškem ozemlju se je do začetka 11. stoletja iz oble ali okrogle glagolice, razvite iz še prvotnejše oblo-oglate glagolice, kakor sta jo zasnovala Konstantin in Metod (zapisana v najstarejšem znanem glagolskem besedilu, Kijevskih lističih s konca 10. stoletja), izoblikovala posebna različica oglate ali hrvaške glagolice. Prvič je izpričana v Assemanijevem evangeliju z začetka 11. stoletja, ohranila pa se je vse do pozne dobe glagoljštva konec 19. stoletja (Babič 2019: 252).

Kratka zgodovina glagolice in hrvaškega glagoljštva

Predzgodovina hrvaškega glagoljštva

Glagoliška pisava je nastala za zapis stare cerkvene slovanščine, jezika, ki ga je za potrebe pokristjanjevanja na Velikomoravskem pred odhodom na misijo v 9. stoletju razvil Konstantin (pozneje Ciril) s pomočjo brata Metoda. Za misijonarja ju je izbral bizantinski cesar Mihael III., potem ko se je leta 862 velikomoravski knez Rastislav zaradi strahu pred nemško močjo na zahodu obrnil nanj in sprejel vzhodno obliko krščanstva. Za nalogo sta bila primerna zaradi znanja slovanskega narečja iz okolice Soluna. Pred prihodom v deželo leta 863 ali 864 sta za ljudstvo brez knjižnega jezika in pisave morala razviti črkopis – glagolico in v njihov jezik prevesti bogoslužna besedila (Babič 2003: 14–15).

S prevajalskim delom je Konstantin postavil temelje slovanskemu knjižnemu jeziku. Zahodni del Evrope je medtem priznaval le tri svete jezike (latinščino, grščino, hebrejščino) in skoraj popolnoma latiniziral politično spisje in bogoslužje, zato sta morala Konstantin in Metod leta 867 ob nasprotovanju rimsko-nemškega duhovništva svojo legitimiteto potrditi pri papežu v Rimu. Papež Hadrijan II. je odobril slovansko liturgijo na Velikomoravskem in v Panoniji, njune učence pa posvetil v duhovnike. Konstantin je zaradi bolezni ostal v Rimu in tam umrl, Metod pa se je vrnil na Moravsko in nadaljeval delo. Leta 870 je postal panonsko-moravski nadškof, a je bil zaradi nove, nemštvu naklonjene oblasti deležen nasprotovanja, odstavljen in zaprt. Po njegovi smrti leta 885 je slovansko bogoslužje na Velikomoravskem večinoma zamrlo, njegove učence so pregnali in uničili prevode bogoslužnih knjig ter jih nadomestili z latinskimi (Babič 2003: 16–17).

Že med Metodovim delovanjem se je slovanska pismenost širila v druge slovanske kraje, v Panonijo, na Češko, Hrvaško in deloma Poljsko, pregnani učenci pa so tradicijo prenesli še na dve južnoslovanski področji, v Bolgarijo in Makedonijo (in naprej v Srbijo ter na vzhodnoslovanska področja), ter v Hrvaško primorje, Istro in Kvarner (Babič 2003: 17–18). V Preslavu (Bolgarija) je na cesarjevem dvoru okrog leta 893 Konstantin Preslavski na podlagi grške majuskule razvil cirilico, ta se je do 11. stoletja, ko je zajela skoraj vse ozemlje, ki je uporabljalo glagolico, širila na zahod, glagoljaško je ostalo le čakavsko jezikovno ozemlje (Šekli 2016: 159).

Od te točke ne govorimo več o prvotnem ciril-metodovskem jeziku, temveč o cerkveni slovanščini¹. Gre za mlajše stopnje staroslovanskega jezika, pri katerih so se na staro

Glagolsko abecedo je za potrebe pokristjanjevanja Slovanov na Velikomoravskem posebej za slovanski jezik okrog leta 863 razvil Konstantin (sv. Ciril) s pomočjo brata Metoda.

¹ V nadaljevanju bo za večjo enotnost besedila in usklajenost z literaturo večkrat uporabljen izraz *staroslovanski jezik*, mišljena pa je njegova mlajša, hrvaška cerkvenoslovanska oblika.

Konstantinova ideja je bila, da se človek k človeku in k Bogu najpristneje obrača v maternem jeziku.

osnovo nanašali fonetični, morfološki in leksikalni ter v manjši meri skladenjski in besedotvorni elementi iz posameznih živih slovanskih jezikov (Babič 2003: 22). Poleg češke, panonske, bolgarsko-makedonske, srbske in vzhodnoslovanske redakcije se je izoblikovala hrvaška različica cerkvene slovanščine (Babič 2003: 22–28).

Hrvaška redakcija cerkvene slovanščine

Hrvaško glagoljaštvo je bilo od začetka prepojeno s Konstantinovo idejo, da se »človek k človeku in človek k Bogu najpristneje obrača v maternem jeziku«. Zgodovinski dokumenti kažejo, da je bila glagolica na hrvaškem ozemlju prisotna že v 10. stoletju, od 11. stoletja pa je postala prevladujoč način zapisovanja. V njej so zapisani najstarejši hrvaški teksti, med katere spadajo epigrafski spomeniki, bolj znana zaradi enačenja z začetkom hrvaške književnosti in knjižnega jezika pa je Baščanska plošča (prehod med 11. in 12. stol.) z zidu cerkve svete Lucije v Jurandvoru blizu Baške (Damjanović 2015: 41–43).

Največji razcvet je glagoljaštvo doživelo v 14. in 15. stoletju, ko je papež Inocenc IV. dovolil slovansko bogoslužje in so nastajale različne liturgične knjige.

Največji razcvet je glagoljaštvo doživelo v 14. in 15. stoletju, saj je papež Inocenc IV., po dvakratni prepovedi na dveh splitskih sinodah leta 926 in 1060 (Babič 2003: 24), dovolil slovansko bogoslužje, najprej v senjski škofiji leta 1248 in leta 1252 še v krški. Množično so nastajale liturgične knjige: misali, breviri in psalterji. Izdelovali so jih v treh središčih, na Kvarnerskih otokih in v Istri, okrog Nina v zaledju Zadra ter v Lici in Krbavi. Posebej pomembni za zgodovino hrvaškega knjižnega jezika so glagolski pravni spomeniki, saj je bil v njih prvič zapisan govoren jezik – t. i. narodni jezik ali *lingua vernacula*. Zapisovale so se tako čakavščina, kakor štokavščina in kajkavščina. Omenimo le *Vinodolski zakonik*, *Rusko pravdo*, *Razvod istarski* in *Regulo svetega Benedikta* (Damjanović 2015: 44–49). V tem času so delovale prve tiskarne za tiskanje knjig v glagolici; kot prva je leta 1483 izšel *Misal*, ki velja za prvo hrvaško tiskano knjigo v glagolici ter za prvo hrvaško in slovansko tiskano knjigo sploh (Babič 2003: 24).

Najplodnejšega doba hrvaškega glagoljaštva je trajala do druge polovice 16. stoletja, ko se je klasično glagoljaštvo navezalo na protestantizem in so knjige večinoma izdajali v slovensko-hrvaškem tiskarskem krogu v Urachu pri Tübingenu. Sodelovanje je pripeljalo do čakovsko-glagolskih, štokavsko-cirilskih in latinskih protestantskih izdaj (Babič 2003: 24). Kljub obsežnemu korpusu liturgičnih in posvetnih besedil je zaradi razvoja tiska in prednostne uporabe latinice za zapisovanje hrvaških idiomov glagolica izgubljala na veljavi; omejena na cerkveno rabo se je ohranila le v Primorju, Istri (tudi slovenski) in Kvarnerju. Kot zadnje delo v hrvaškoslovanskem jeziku iz te dobe je znan Brozičev *Brevir* iz leta 1561 (Damjanović 2015: 50).

Naslednji stoletji, 17. in 18., sta zaznamovali vzhodnoslovanizacija liturgičnih knjig (začetek označuje Levakovičev *Misal*, 1631) in posledično zamiranje glagoljaške tradicije. Zaradi grožnje protestantizma je Katoliška cerkev po tridentinskem koncilu (1545–1563) sprejela načrt za obrambo pred njim. Ustanovljena je bila Kongregacija za širjenje vere, katere pomembna naloga je bila organizacija misijonarske dejavnosti za preprečevanje širjenja protestantizma po svetu in za prodor k pravoslavnim vernikom na vzhodu. Z njimi bi nadomestili izgubljene katoličane na Nemškem in v Skandinaviji. Pomembno območje je postal Balkan, saj tu poteka meja med katolištvom in pravoslavljem. Ker se ni tiskalo oz. ponatiskovalo hrvaških cerkvenoslovanskih del, je glagoljašem primanjkovalo bogoslužnih knjig, poleg tega obstoječe niso bile usklajene z novimi liturgičnimi smernicami tridentinskega koncila. Hrvaški glagoljaši s škofom Ivanom Agatičem in frančiškanskim provincialom Franjem Glaviničem na čelu so se zato zavzeli za odkup graške (zaplenjene protestantske) tiskarne z glagolskimi in cirilskimi stavnicami in za njen prevoz na Reko, a jih je na pobudo avstrijske vlade prehitela rimska cerkvena oblast. S tiskanjem hrvaških knjig je želela utrditi svoj vpliv, pojavili pa sta se vprašanji, katero različico cerkvene slovanščine izbrati in v kateri pisavi

(glagolici, cirilici ali latinici) jo zapisati. Zmagalo je prepričanje, da morajo biti teksti napisani v jeziku, ki bo razumljiv in uporaben za čim več slovanskih narodov. Ob premoči uniatske struje (predstavnikov narodov, ki bi zaradi jezika in obreda najbolj pripomogli k priključitvi pravoslavcev v cerkveno unijo – zvezo katoliških in pravoslavnih škofij) so se odločili za vzhodnoslovansko redakcijo. Knjige so vseeno natisnili v glagolici, to pa je povzročilo protislovje. Za glagoljaše so bile knjige sprejemljive z vidika pisave, ne pa z vidika jezika, za pravoslavne vernike pa ravno nasprotno. Hrvaški duhovniki so zato vedno pogostejše uporabljali dela, ki so bila natisnjena v hrvaškem ljudskem jeziku – *ščavetu* in v latinici. Vse to je privedlo do počasnega zatona glagoljaške produkcije (Babič 1997: 55–61). Skoraj popolnoma je zamrla do leta 1830 (Pirjevec 2018: 46), ni pa zamrlo obredje iz obstoječih slovanskih knjig.

Glagoljaštvo v Mahničevem času

Ob koncu 19. stoletja se je v krški škofiji, v katero je bil dr. Anton Mahnič imenovan za škofa, slovansko bogoslužje obhajalo po skoraj vsem podežlju. Izjema so bila mesta, saj je v njih prevladovalo italijansko prebivalstvo, to pa se je udeleževalo bogoslužja v latinskem jeziku (Novak 2002: 19). Še vedno veljavna bula papeža Benedikta XIV. (1754) je slovansko bogoslužje dovoljevala le na območjih, kjer je bila v navadi cerkvena slovenščina, ne pa širše rabljen ljudski jezik, zapisan v latinici. Ta je, sicer nezakonito, zaradi pomanjkanja liturgičnih knjig, neznanja glagolice in nedefiniranosti območij z omenjeno pravico vedno bolj prodiral v liturgijo (Bozanič 2004: 18–19). Slovansko bogoslužje se je še dodatno utrdilo in širilo med Slovence in Čehe zaradi papeške enciklike *Grande munus* (1880), s katero je Leon XIII. poudaril pomen sv. Cirila in Metoda za pokristjanjevanje Slovanov in se zavzel za slovesno praznovanje njunega godu in uporabo slovanskega jezika v obredju in pri branju Božje besede, če so teksti ustrezno prevedeni (Novak 2002: 19).

Splošno aktivacijo Slovanov so spodbujali tudi širši družbeno-politični dogodki. Sredino devetnajstega stoletja je v Avstro-ogrski zaznamovalo prebujanje narodov, pri čemer so slovanski zaradi številčnosti posebej izstopali. Govorci slovanskih jezikov so predstavljali več kot polovico prebivalcev monarhije, njihova zastopanost pri političnem odločanju pa še zdaleč ni dosegala tega odstotka. S krepitvijo narodnega zavedanja je rastla težnja po večji politični moči, kar so mnogi skušali doseči s povezovanjem Slovanov, tako da so poudarjali skupno preteklost in za izhodišče skupne kulture postavili delovanje Konstantina in Metoda. Z izpostavljanjem njune vezanosti na krščanstvo, podložnosti rimskemu škofu in zapisovanja bogoslužnih knjig v slovanskem jeziku so opozarjali na podobne razmere in potrebe v svojem času. Samozavest so dodatno krepile *slovanske* obletnice: tisočletnica začetka moravske misije – 1863, 1000. obletnica Cirilove smrti – 1869, tisočletnica Metodove smrti – 1885 in 1000 let od dovolitve slovanskega bogoslužja – 1880 (Damijanović 2015: 51).

Avstro-ogrska vlada je na dogajanje gledala zaskrbljeno. Največji odpor je sprožila apostolska spodbuda Leona XIII., saj je predstavljala grožnjo, da bi Rusija dobila prevelik vpliv na Slované v monarhiji. Oblast je zato sklenila bojevati se proti širjenju glagolskega bogoslužja med pripadnike ostalih slovanskih narodov v državi. Napetosti so dosegle vrhunec po konkordatu Cerkve z barsko nadškofijo (1886) in dovoljenju glagolskega bogoslužja na njenem ozemlju. Zaradi velikega navdušenja Hrvatov so sledila mnoga pojasnila o nesplošnosti take pravice: papeškega nuncija na Dunaju, avstrijskega ministra za uk in bogočastje, poreško-puljskega škofa in goriškega nadškofa. Slednje naj bi napisal prav Mahnič, saj je veljal za nasprotnika glagolskega bogoslužja (Novak 2002: 19–20). V Primorju so se medtem krepile napetosti med iredentisti in slovanskimi prebivalci. Hrvati so se samoobrambno odzvali s ponovno uvedbo glagolice v cerkvah. Da bi regulirala njeno rabo, je cerkvena oblast leta 1898 izdala odlok, s katerim jo je dovolila le tam, kjer

Slovansko bogoslužje se je še dodatno utrdilo in širilo med Slovence in Čehe zaradi papeške okrožnice Grande munus.

Avstro-ogrška oblast
je z odlokom regulirala
rabo glagolice in si
prizadevala, da bi
zatrla glagoljaštvo.

je bila v rabi pred 30 leti (Pirjevec 2018: 46). Dve leti pozneje je dokument dopolnila z dovoljenjem slovanskega bogoslužja v cerkvah, v katerih je zamrlo neprostoovoljno, tj. zaradi pomanjkanja ustreznih misalov in duhovnikov glagoljašev (Milovčič 1990: 277). Avstrijska vlada in italijanska manjšina z ukrepi cerkvenih dostojanstvenikov nista bili zadovoljni, zato sta pisali v Rim in zahtevali zatrtje glagoljaštva (Novak 2002: 19–20).

Mahničevo škofovstvo in odnos do glagoljaštva

Imenovanje za škofa in dotedanja stališča

V za glagoljaštvo napetem času je bil po dobrih dvajsetih letih literarnega, časnikarskega, kritiškega, duhovniškega, proforskega in semeniškega delovanja na Slovenskem za krškega škofa imenovan dr. Anton Mahnič, Slovenec iz Kobdilja. Cesar ga je za položaj izbral 22. februarja 1896, 3. marca ga je potrdil še papež. Škofovsko posvečenje je v goriški stolnici prejel 7. februarja 1897 in bil 27. marca istega leta umeščen na Krku. Okrog imenovanja so se napletle številne nejasnosti in govorice, saj se je pričakovalo, da bo za škofa izbran pokrajinski poslanec in kanonik krškega stolnega kapitla, dr. Fran Volarić. Spodkopale so ga italijanske obtožbe, da bo delal razlike med prebivalci njihove in hrvaške narodnosti (Klemenčič 1990: 9–12). Med postopkom za izbiro novega škofa je c.-kr. namestnik v Trstu, baron Teodor Rinaldini, v oceni kandidata zapisal, da je Volarić izredno narodno zaveden in da zahteva uvedbo glagolice v bogoslužje. Njegova stališča glede razmerja med Italijani ter Hrvati in Slovenci na hrvaški obali so bila nasprotna državnemu pogledu, da je treba prebivalstvo na tem območju poenotiti in preprečiti razmah glagolskega bogoslužja (Novak 2002: 18). Ustreznejši kandidat se je zato zdel Anton Mahnič, a so tudi nanj iz dveh taborov gledali različno: Italijani so imenovanje sprejeli z navdušenjem, saj so poznali njegovo lojalnost Rimu in s tem latinskemu bogoslužju, Hrvati pa so bili skeptični zaradi njegovega predhodnega negativnega odnosa do pretiranega izražanja narodne pripadnosti. Med prebivalci so upravičeno krožile govorice, da je cesar Mahniča izbral, ker bi lahko bil odločen borec proti glagolskemu bogoslužju (Klemenčič 1990: 12).

Svoja stališča je Mahnič jasno izražal med delovanjem v Gorici in Ljubljani, ko se je kot pisec in urednik intenzivno posvečal objavljanju: od 1884 je urejal goriški škofijski list *Folium Periodicum*, med 1898 in 1899 vodil *Sočo* in 1888 začel z izdajanjem *Rimskega katolika*. V publicističnem delu se je kazal njegov nepopustljivi značaj. Za svoje načelo je postavil katoliško moralo oziroma t. i. *razodeto resnico* in se z njenega vidika najprej lotil kritike slovenskih literarnih ustvarjalcev, posebej Prešernove ljubezni, Stritarjevega svetobolja in Gregorčičevega pesimizma, nato pa še politike. S pisanjem je pripravil ozračje za prvi slovenski katoliški shod (1852), s katerim se je do tedaj na videz homogen slovenski narod razcepil v dva tabora. Zgodila se je t. i. ločitev duhov, ki je pomenila začetek slovenskega strankarskega življenja (Gaberc 1996: 749). V *Rimskem katoliku* je objavljaj prispevke, v katerih je pisal o narodnosti. Izstopa stališče, naj kot povezovalno sredstvo med katoličani različnih narodnosti služi latinščina. Rabi narodnega jezika v bogoslužju (in s tem glagolski liturgiji) je torej načelno nasprotoval (Novak 2002: 17). Kot dokaz služi odziv na afero v Ricmanjah pri Trstu leta 1898. Mahnič se je na prizadevanja krajevnega duhovnika in župljanov, ki so želeli brez prave zgodovinske podlage uvesti glagolske in slovenske obrede, seveda odzval negativno (Pirjevec 2018: 46; Gaberc 1996: 751).

Mahničevo stališče do glagoljaštva po prihodu v Krk

Mahniča so na bogoslužne posebnosti na območju, ki ga prevzema v upravljanje, predstavniki škofije opozorili že pred prihodom na otok. Ob posvečenju v Gorici so

mu podarili v rdeče usnje zaviti in s srebrom okovan Paršičev *Misal* iz leta 1893. Ko se je po prevzemu krške škofije razgledal po novem teritoriju, je skoraj v vseh podeželskih župnijah našel glagoljaše (Novak 2002: 18–19). Glede na njegova do tedaj znana stališča bi pričakovali ostro obsodbo slovanske liturgije, a se na uporabo glagolice tokrat ni odzval z načelnim moraliziranjem, temveč s poglobljenim preučevanjem pravnih in zgodovinskih dejstev. Milovčič (1990: 281) meni, da je pri tem vseeno ostal zvest tako uradnim stališčem Cerkev kot osebnim prepričanjem, saj je upravičenost glagolice vedno utemeljeval znotraj cerkvenih določil in lastnega zasledovanja poštenosti. Dodaja, da je Mahnič kot popolni zavezanec rimski Cerkev in kot tujec na Krku izpolnjeval vse pogoje za nepristransko sodbo o pravici do glagoljanja v škofiji (prav tam: 275).

Da bi vprašanje rešil pravično, se je vanj resnično poglobil. Ko je pol leta po ustoličenju v Krk pripotoval tržaški c.-kr. namestnik Rinaldini, da bi preveril, kako novi škof načrtuje rešiti problem, mu je Mahnič kratko odgovoril: »Ekscelenca, še vedno nisem uspel vsega preštudirati. Če bom ugotovil, da ima glagolica na Krku zakonito podlago, ne le, da je ne bom ukinil, temveč jo bom z vsemi silami podprl.« (Klemenčič 1990: 12) Odločitev je z ozirom na dobrobit ljudstva naposled utemeljil na zgodovinskih podatkih o položaju glagolice v škofiji in na pravnih dokumentih, s katerimi jo je Cerkev v preteklosti že odobrila. Glagoljaška pismenska dediščina mu je služila kot dokaz, da stara cerkvena slovanščina v času do 12. stoletja, ko je bil Krk pod bizantinsko upravo, ni prevladala nad bogoslužno latinščino, ampak zamenjala grščino. To pomeni, da ni bila izraz nasprotovanja latinizirani cerkveni avtoriteti. Uporaba glagolice je bila uzakonjena z različnimi že omenjenimi cerkvenimi dokumenti. Tudi stališče krških duhovnikov je govorilo v prid starima pisavi in jeziku, saj so ju razumeli kot pozitivna za ljudstvo. Omogočala sta, da so verniki, ki niso znali latinsko, razumeli bogoslužje in pri njem aktivno sodelovali. Nenaklonjenost italijanske manjšine so sodili negativno, videli so jo namreč kot spodkopavanje vsega slovanskega (Novak 2002: 20–21).

Na podlagi preštudirane gradiva in skladno z dokumentom Kongregacije za obrede iz leta 1898 je Mahnič ugotovil, da je glagolica v krški škofiji upravičena in ne nasprotuje rimski Cerkev. Spoznanja je objavil v *Explanationes* (1898), duhovnikom pa v duhu utemeljevanja slovanskega bogoslužja na zgodovinskih dejstvih naročil, naj v svojih župnijah zberejo dokaze o obstoju glagoljaštva. S tem je začrtal smernice prve krške sinode, ki je med 2. in 4. septembrom 1901 natančneje opredelila položaj glagolice v krški škofiji (Novak 2002: 21–22). Zaključki so bili objavljeni v sklepnem dokumentu *Acta et decreta primae synodi Veglensis celebratae anno salutis MDCDI* (1902) in poslani v potrditev Svetemu sedežu. Sinoda je sklenila, 1) da se lahko mašuje iz latinskega misala ali iz od rimske kurije potrjenega staroslovanskega prevoda, 2) da se sestavi seznam cerkva s pravico do glagolskega bogoslužja, 3) da morajo vsi duhovniki v škofiji znati tako latinski kot staroslovanski jezik, 4) da si bodo prizadevali za poučevanje staroslovanskega jezika v bogoslovju, do tedaj pa se ga morajo bogoslovci učiti sami in pred posvečenjem izkazati znanje obeh predpisanih jezikov, 5) in da bo mešanje jezikov v bogoslužju sankcionirano (Milovčič 1990: 280). Brez kakršnekoli upravičenosti pa je ostala liturgična raba ljudskega jezika, zato je bila prepovedana, kršitelji zapovedi pa so bili sankcionirani (Milovčič 1990: 281).

Italijanska skupnost in avstro-ogrska vlada sta se na nove smernice burno odzvali in skušali pri Svetem sedežu preprečiti potrditev sinodalnih sklepov. Italijanska manjšina se je Mahniču zoperstavila z objavljanjem člankov v italijanskih časopisih, npr. v *L'Avvenire* in *La voce cattolica*, ga obtoževala cerkvenega razkola in od Kongregacije za obrede zahtevala, naj se škof opraviči. Avstro-ogrska vlada je na rimsko uradnišтво pritiskala diplomatsko. Kongregacija se je na burno situacijo odzvala z zavlačevanjem končne odločitve in z zaslišanjem škofa Mahniča – pred Svetim oficijem je moral dokazati, da je drugi del sinodalnega poročila res utemeljen na dejstvih (Novak 2002: 23).

Mahnič je podprl glagolico z utemeljitvijo na zgodovinske vire, predvsem na pravne dokumente, s katerimi jo je Cerkev v preteklosti že odobrila.

Tiskarna Kurykta je zagotovila zaledje za publicistično dejavnost, s katero je Mahnič utrjeval glagoljaštvo.

Mahnič je kmalu spoznal, da glagolici ne bo mogel izboriti ustreznega položaja le z odloki Svetega sedeža, temveč bo potreboval tudi institucionalno oporo za izobraževanje duhovnikov in pripravo potrebnih glagolskih knjig ter druge literature (Dom in svet 1902: 319). Za izpolnitev cilja je bila leta 1902 ustanovljena že na sinodi načrtovana Staroslovanska akademija, še prej pa tiskarna Kurykta. Slednja je zagotovila zaledje za publicistično dejavnost, s katero je podpiral in utrjeval glagoljaštvo. Nadaljeval je z izdajanjem škofijskega glasila *Acta Curiae Veglensis*, ustanovil je SS. *Eucharistia* (1901) – od 1912 imenovanega *Svećenička zajednica, Hrvaško stražo* (1903) in *Luč* (1905), že od 1899 pa je izdajal *Pučkega prijatelja* (Klemenčič 1990: 12).

Papež Pij X. je leta 1905 naposled le sklical posvetovanje o glagolici. *Dom in svet* je poročal, da so se v Rimu pod vodstvom kardinala Serafin Vanutellija z namenom posvetovati se in oddati svoje svobodno mnenje o glagolici zbrali škofje iz goriške (kamor je spadala krška škofija), zadrške in zagrebske nadškofije. Hrvaški predstavniki so poleg lastnih razmišljanj predložili delo *Monumenta Glagolitica*, v katerem je dr. Luka Jelić predstavil zgodovino pojava. Zaključne seje se je udeležil tudi papež in napovedal izdajo sklepnega dokumenta (Dom in svet 1905: 445). Kongregacija za obrede je šele po njegovem posredovanju 7. novembra istega leta potrdila sklepe prve krške sinode (Novak 2002: 23–24). Klemenčič (1990: 12) ugotavlja, da je bilo s tem vprašanje za vodstvo krške škofije načelno rešeno, saj se na drugi krški sinodi (1911) med obravnavanimi vprašanji debata o glagolskem bogoslužju ni več pojavila.

Kurykta in Staroslovanska akademija

Na prvi krški sinodi je Mahnič začel načrtovati ustanovitev Staroslovanske akademije v Krku. Ideja se je uresničila naslednje leto, kmalu po koncu druge krške sinode in še pred končnim posvetovanjem pri papežu Piju X., ko je c.-kr. namestnik v Trstu potrdil pravila nove organizacije (Novak 2002: 24), delovati pa naj bi začela, ko se bo vanjo vpisalo vsaj petnajst članov. Že kmalu je število včlanjenih doseglo šestdeset (Bozanić 2004: 21). Ustanovna seja je potekala 18. novembra 1902 v krški škofijski palači. Škof je v ustanovnem nagovoru predstavil glavne programske usmeritve novega znanstvenega društva: ohranjanje privilegija staroslovanskega bogoslužja, zbiranje staroslovanskih književnih ostankov in skrb za ustrezno hranjenje, odprtje tiskarne za tiskanje glagolskih knjig in gojenje staroslovanskega petja. Ustanovni zbor je za člane odbora izvolil generalnega vikarja in stolnega kanonika dr. Frana Volarića (za predsednika), dr. Mateja Vitezića (za podpredsednika), voloskega župnika msgr. Vinka Zamlića, predstojnika krškega samostana dr. Stanka Dujmovića, kanonika Matijo Oršića in škofovega tajnika Kirina Klemeja Bonifačića (Dom in svet 1903: 59–60).

Za strokovno podporo je skrbel češki duhovnik in slavist Josef Vajs. Mahnič ga je v Krk povabil po smrti Dragutina Parčića, ki naj bi iz Rima prišel službovat kot strokovni sodelavec Akademije. Vajs je na Krku deloval do leta 1906, nato se je vrnil na Češko, a še sodeloval s krškimi znanstveniki (Novak 2002: 24). Čeprav Akademija ni uspela izpolniti glavnega cilja, pripraviti staroslovanskega misala, brevirja in Svetega pisma, je z rednim izdajanjem dobro utrdila pot za nadaljnje delo (Nazor 2004: 25–26). Na podlagi rekonstrukcije najstarejših glagolskih rokopisov je bilo izdanih osem biblijskih knjig in petnajst drugih (Dürriegl, Mihaljević in Velčić, 2004: 9). Od svetopisemskih tekstov so bili natisnjeni *Job*, *Ruta*, *Pridigar*, *Joel*, *Ozej*, *Habakuk*, *Sofonija-Agej* in *Zaharija-Malahija*, poleg njih pa še rimsko-slovanske večernice v ljudskem jeziku, druga izdaja Parčićevega *Misala* iz leta 1905, *Fontes historici liturgiae glagolitico-romanea* Luke Jelića, *Memoria liturgiae slavicae in Dioecesi Auxerensi* Josefa Vajsa, dvakrat vadnica staroslovanskega jezika *Abecedarium paleoslovenicum in usum glagolitarum*, strokovno glasilo *Vjestnik*,

Staroslovanska akademija je imela jasne programske usmeritve in je bila tudi strokovno podprta.

več partitur za ljudsko petje v cerkveni slovanščini idr. Nekatere razprave in prevode so izdajali v knjižni zbirki Glagolitica. Akademija je bila posebno naklonjena zbiranju starih glagolskih fragmentov, ni pa utegnila pripraviti novega misala, ta je, sicer kot Vajsovo delo, izšel šele med vojnama v Rimu (Bozanić 2004: 22; Novak 2002: 24–26; Gaberc 1996: 750).

Za izpolnjevanje publicističnih načrtov je Mahnič že leta 1899 odprl tiskarno in jo poimenoval po starem imenu za otok Krk – Kurykta. Po ustanovitvi Akademije je postala njeno strateško zaledje, saj prevzela tiskanje glagolskih del, bila je namreč preskrbljena tako z latiničnimi in ciriličnimi kot z glagolskimi črkami (Gaberc 1996: 750; Novak 2002: 26). Dvojno vlogo poudarja spominska tabla, postavljena na steni krškega škofijskega dvorca, v katerem je delovala: »Poleg publikacij Staroslovanske akademije v latinici in glagolici sta se tukaj tiskali reviji *Hrvatska straža* in *Pučki prijatelj*.« (Hladnik 2013) Tiskarna je obratovala, dokler je 1919 niso popolnoma uničile D'Annunzijeve čete (prav tam).

Staroslovanska akademija je v Krku formalno delovala do 1927, ko je bila zaradi nerazvitosti Krka, oddaljenosti od znanstvenih središč, prve svetovne vojne in fašistične internacije škofa Mahniča v Italijo priključena Hrvaški bogoslovni akademiji v Zagrebu, a kot njen poseben oddelek – Staroslovanski odsek ni zaživela (Novak 2002: 27). Ker se zadnja desetletja krepi zavedanje o pomenu glagoljaške dediščine je bila leta 1948 v Zagrebu obujena in leta 1952 preurejena v Staroslovanski inštitut, danes imenovan Staroslovanski zavod Svetozar Ritig (Gaberc 1996: 750).

Poleg duhovne
naklonjenosti, ki
jo je Mahnič nudil
hrvaškemu ljudstvu
pri prizadevanju
za ohranitev sebi
lastnega bogoslužja
v hrvaškem
cerkvenoslovanskem
jeziku, se je kot
izredno pomembna
pokazala
institucionalna
podpora.

Sklep

Danes glagoljaški dediščini pripisujemo veliko večjo vrednost, kot so ji jo v Mahničevem času priznavale avstrijske oblasti in italijanska manjšina na hrvaški obali. K temu je s premišljenimi potezi odločilno pripomogel prav škof Mahnič. Poleg duhovne naklonjenosti, ki jo je nudil hrvaškemu ljudstvu pri prizadevanju za ohranitev sebi lastnega bogoslužja v hrvaškem cerkvenoslovanskem jeziku, se je kot izredno pomembna pokazala institucionalna podpora – tiskarna Kurykta in Staroslovanska akademija, katere dejavnosti se še danes nadaljujejo v Staroslovanskem zavodu v Zagrebu. Če bi Mahnič na račun na nazoru utemeljenih prepričanj zanemaril pravna in zgodovinska dejstva in se ne bi odločno zavzel za razrešitev glagoljaškega vprašanja, bi se zgodovina glagoljaštva iztekla drugače ali na prelomu stoletja celo nehala.

Viri in literatura

Anonimno, 1902: »Staroslovenska akademija«. *Dom in svet* 15/5. 319. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-E14FMX2R/?euapi=1&query=%27keywords%3dstaroslovenska+akademija%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25> (14. 3. 2020).

Anonimno, 1903: »Staroslovenska akademija«. *Dom in svet* 16/1. 59–60. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-7YYZPPP/?euapi=1&query=%27keywords%3dstaroslovenska+akademija%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25> (14. 3. 2020).

Anonimno, 1905: Posvetovanje o glagolici v Rimu. *Dom in svet* 18/7. 448. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-OXA95NLC/?euapi=1&query=%27keywords%3dglagolica%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25> (14. 3. 2020).

Babič, Vanda, 1997: Vzhodnoslovanizacija hrvaških glagolskih liturgičnih knjig v 17. in 18. Stoletju. *Jezik in slovstvo* 42/2-3. 55–72. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-GD90HG3P/?euapi=1&query=%27keywords%3dvzhodnoslovanizacija%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25> (14. 3. 2020).

Babič, Vanda, 2003: *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za slavistiko. Oddelek za slovenistiko.

Babič, Vanda, 2019: Glagolica in cirilica: prvi slovanski pisavi. Šekli, Matej in Rezoničnik, Lidija (ur.): *Slovenski jezik in njegovi sosede*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 29. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 249–261. Dostopno na: [file:///C:/Users/Uporabnik/Downloads/SSK-2019-zbornik-splet-2019_web%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Uporabnik/Downloads/SSK-2019-zbornik-splet-2019_web%20(2).pdf) (31. 3. 2020).

Bozanič, Anton, 2004: Staroslavenska akademija na Krku u programima biskupa Antuna Mahniča. Dürriegl, Marija-Ana, Mihaljević, Milan in Velčić, Franjo (ur.): *Glagoljica i hrvatski glagolizam*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta. Zagreb-Krk: Staroslavenski institut in Krčka biskupija. 17–23. Dostopno na: <https://www.stin.hr/download/zbornik.pdf> (14. 3. 2020).

Bratulić, Josip, 2005: Glagolizam i glagoljaštvo. Damjanović, Stjepan (ur.): *Drugi Hercigonjin zbornik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 53–57. Dostopno na: <https://glagoljica.hr/?pr=iiiif.v.a&id=21803> (14. 3. 2020).

Damjanović, Stjepan, 2015: Tisućljetno hrvatsko glagoljaštvo i njegovi čirilometodski korijeni. *Radovi* 47/1. 39–59. Dostopno na: <https://hrcak.srce.hr/153890> (14. 3. 2020).

Dürriegl, Marija-Ana, Mihaljević, Milan in Velčić, Franjo, 2004: Predgovor. Dürriegl, Marija-Ana, Mihaljević, Milan in Velčić, Franjo (ur.): *Glagoljica i hrvatski glagolizam*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta. Zagreb-Krk: Staroslavenski institut in Krčka biskupija. 9–10. Dostopno na: <https://www.stin.hr/download/zbornik.pdf> (14. 3. 2020).

Gaberc, Slavko, 1996: Razodeta resnica in staroslovansko bogoslužje. Ob 100-letnici imenovanja Antona Mahniča za škofa na Krku. *Primorska srečanja* 1996/187. 749–751.

Hladnik, Miran, 2013: Galerij196 -- Tiskarna Kurykta, ustanova škofa Antona Mahniča 1899 na Krku. slov.si. Dostopno na URL: <https://slov.si/mh/galerije/galerij196/target30.html> (27. 3. 2020).

Klemenčič, Drago, 1990: Kratek pregled Mahničevega življenja in dela. Škulj, Edo (ur.): *Mahničev simpozij v Rimu*. Celje: Slovenska teološka akademija v Rimu, Mohorjeva družba v Celju, Mohorjeva družba v Gorici in Krščanska sadašnjost v Zagrebu. 7–18.

Milovčič, Ivan, 1990: Mahnič i glagoljica. Škulj, Edo (ur.): *Mahničev simpozij v Rimu*. Celje: Slovenska teološka akademija v Rimu, Mohorjeva družba v Celju, Mohorjeva družba v Gorici in Krščanska sadašnjost v Zagrebu. 275–283.

Nazor, Anica, 2004: Izdavačka djelatnost Staroslavenskoga instituta. Dürriegl, Marija-Ana, Mihaljević, Milan in Velčić, Franjo (ur.): *Glagoljica i hrvatski glagolizam*. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta. Zagreb-Krk: Staroslavenski institut in Krčka biskupija. 25–35. Dostopno na: <https://www.stin.hr/download/zbornik.pdf> (14. 3. 2020).

Novak, Armid, 2002: Dr. Anton Mahnič in glagolica: Ob stoletnici ustanovitve Staroslovanske akademije v Krku. *Brazde s Trmuna. Glasilo študijskega krožka Beseda slovenske Istre*. 16–28.

Pirjevec, Jože, 2018: Ricmanjska afera. Mithans, Gašper (ur.): *Stičišče religijskih svetov: družbeni in politični vidiki ekumenizma na Slovenskem*. Koper: Znanstvena založba Annales. 43–49. Dostopno na: https://www.zrs-kp.si/wp-content/uploads/2019/01/STICISCE_RELIGIJSKIH_SVETOV.pdf (14. 3. 2020).

Šekli, Matej, 2016: *Uvod v primerjalno jezikoslovje slovanskih jezikov. Izročki k predavanjem*. Ljubljana: Kate-dra za primerjalno slovansko jezikoslovje. Oddelek za slavistiko. Filozofska fakulteta. Univerza v Ljubljani.